

Oláh Sándor

Homoródalmás

Az interetnikus kapcsolatok kutatói ma az etnicitást a társadalmi viszonyokban kimutatható jellegzetességként értelmezik. Az etnikus identitás tartalmaként valamely népesség esetében a közös származástudatot, a szociokulturális kölcsönösségeket, az ön-definíciót és a másoktól való meghatározásra épülő kollektív azonosságtudatot tekintik.¹

E megfontolásokat figyelembe véve, mai szemmel fenntartásokkal kezelhető az anyanyelvet az etnicitás kizárólagos ismérveként tételező szemlélet. Esetünkben felvetődik a kérdés, hogy a XIX. század közepén a székely többségi lakosság a falvak helyi társadalmában a nyelvében nemzedékek óta beolvadt, de eltérő felekezeti különállását tömegesen megtartó, a helyi történeti hagyomány szerint román eredetűnek tartott népességhez hogyan viszonyult, a mindennapi kapcsolattartásban. Megkülönböztetés nélkül „sorozta-e” önmaga soraiba az idegen eredetű de magyarul beszélő családokat – mint azt akkor a kívülálló értelmiségi állította –, vagy a származás befolyásolta a lokalitás társadalmi színterein az egyének és mikrocsoportok közötti kapcsolattartást is? Dolgozatunk ezt vizsgálja – mikroszinten – egyetlen, vegyes származású lakosságot magába foglaló udvarhelyszéki település, Homoródalmás példáján.

A katolikus vallást államvallássá fejleszteni kívánó új politikai irányzat a XVII–XVIII sz. fordulóján életre hívta a görögkeleti vallású románság egy részének egyesülését a római egyházal. Az unió megosztotta az erdélyi románok különböző rétegeit, az egyházi javak elosztása hosszú időre viszályokat feszültségeket szült. A bécsi kormány végül 1761-ben elrendelte a görög egyesült és nem egyesült valláson lévők összeírását és az egyházi javak tulajdonjogának rendezését. Ez az összeírás tájékoztat először a megelőző

időkben Udvarhelyszék területére betelepült román eredetű lakosság számbeli arányairól: a szék „102 községének (három falu: Kisfalud, Szent-Tamás, Lokod kivételével) mindenikében találtak 1-2, néhol 10-20, 8 faluban 20-nál több” román családot,² összesítve az adatokat 378 görög egyesült vallású család és 405 nem egyesült élt ekkor a székben. Településenkénti megoszlásukat tekintve a legnagyobb létszámban a következő falvakban fordultak elő a két valláson lévő családok: Bögöz 23, Nagyalambfalva 45, Alsóboldogasszonyfalva 30, Keresztúrfalva 22, Bözödújfalva 27, Vargyas 24, Gagy 23, Homoródalmás 29.³ Százegynéhány év múlva Orbán Balázs is ezeken a településeken találja a legnépesebb, felekezeti hovatartozása alapján román eredetűnek tartott lakosságot.⁴

A román származású lakosság jelenlétének időbeni keretei és területi szétszóródása a szék – és tágabban a Székelyföld területén – egy széleskörű földrajzi – társadalmi – gazdasági folyamatot jelez. Az alábbiakban egyetlen falu társadalomtörténeti viszonyait kutatva azokat a hatásmechanizmusokat, demográfiai, társadalmi tényezőket, regionális sajátosságokat próbáljuk rekonstruálni amelyek egy spontán asszimilációs történeti mozgás feltételrendszerét jelentették. A kutatás terepe Homoródalmás az egykori Udvarhelyszék egyik népes faluja, ahol a XIX. századi népszámlálások adatai szerint a székeli falvak közül a legnagyobb lélekszámú görög katolikus népesség élt, és (időnként) a román etnikumként számbavettek száma is – székelyföldi falusi viszonyok között – szokatlanul magas volt (később kitérünk az etnicitásra vonatkozó adatok jellegére és megbízhatóságára).

A vizsgálat terepén az eddigi kutatásaink alapján⁵ a következő társadalomtörténeti tényekkel számolhatunk:

- a faluba valamikor a feudalizmus évszázadaiban jelentékeny román származású népesség költözött be, melynek a különböző népszámlálások adatai alapján az összlakosságon belüli legmagasabb aránya kb. 20% lehetett.

- a beköltöző népesség helybenmaradt, beolvadt és integrálódott a falu társadalmába. A nyelvváltás folyamatáról a ma élő

legidősebb emberek történeti emlékezete nem őrzött meg semmi-féle adalékot. A századelőn születettek elődeiktől se hallottak arról, hogy azok a román nyelvet használták, ismerték volna. Írásos források hiányában a nyelvváltás folyamata vizsgálatunk színnyelven rekonstruálhatatlan.

Az etnikai származástudatot századunk első feléig a helyi szóbeli történeti hagyomány és a román származásának tartott lakosság felekezeti különállása – a görög katolikus vallás – őrizte meg. A század első évtizedeiben a különböző eredetű etnikai népesség közötti határ egy lebomlóban lévő mentális-szimbolikus konstrukcióként élt a helyi társadalomban. Ezt a még létező mentális konstrukciót lehetett külső – politikai célokat követő – beavatkozással aktivizálni századunk harmincas éveiben, helyi feszültségeket gerjesztve.⁶

Demográfiai tényezők

A hivatalos népszámlálásokat megelőző időszakból a faluban élő román eredetű családokról csak jelzéseink vannak. Először 1600-ból maradtak fenn erre utaló adalékok: „Mikor az Almási diznoth el loptak, akkor az Olah Komsa Wargyas vizin thwl Zal Dobosi hataron weleönk az Juh mellet wolt, ebben eö neki sem hire sem tanacha „Ola Isthwa(n) Ferencz Gyeörgy paztora”.⁷ A helyi írásbeliségben is fellelhető néhány a XVIII század közepéről származó adat, a korábban leteleplült román származású családokról. „Buni Pal olanak it laktaban adtam egj véka buzát költsön maga emberségére” jegyzi fel 1750-ben Gothárd Péter almási „nemes személy”, ugyanő a család birtokában lévő szénafüvek határainak leírásánál említi 1755-ben „Őz eresztőbe az Jonas Andras helyin alol” levő kaszálóját (az almási Juon családok a mai napig ezen a határrészen birtokolnak kaszálókat). 1774-ben a Gothárd család Ráduly Jánosnál zálogban lévő földet vált vissza, 1775-ben „Homorod Almási Boka Daniel” ad Gothárd Istvánnak három magyar forintokért „egj bugjara vallo heljet *petre* pataka oldalaba”. 1797-ben egy zálogos kaszálóról való „feleltetésben” amely

„Almasnak a Csik fele forduló határában felső merke tetején az Sorban Janos szena füve mellett” volt, az egyik „Bizonyosag Sorbany Istvan mlgs. Ugron Pal ur colonusa 72 esztendős hüti utan igj felel. En az kerdesekre azt tudom mondani, hogy halottam regen...” (Ezeket az adalékokat egy Homoródalmáson fennmaradt kéziratot füzetből idézzük. A szerző birtokában.)

A fenti adalékok arra utalnak, hogy a román eredetű családok ekkor már hosszabb ideje megtelepedtek, nyelvükben beolvadtak, (vagy még két nyelvet használtak?) a többségi környezetbe. A személyes kapcsolatok síkján a „maga emberségére” kapott kölcsön, valamint a tanuként idézés törvénykezés alkalmával, a társadalmi kapcsolattartás kölcsönösségeit jelzi. A birtokolt földek és főleg a helyi köztudatban ekkor már rögzült, román személynévből képződött földrajzi név, kétségtelenül a román származású családok jelenlétének a források keletkezésénél régebbi bizonyítékai.

A település népességi és társadalmi viszonyairól a XVIII. század első felének adóösszeírásai és az egyházi feljegyzések tájékoztatnak. „Az 1721-ben készült összeírás tanúsága szerint a faluban 12 nemesi, 37 jobbágy, 7 zsellér, 105 taksás-szabados és 36 egyéb, összesen 197 háztartás volt”⁸. Az unitárius egyháznál fennmaradt *Libellus*-ban a püspöki visitatio-k jegyzőkönyveiben a XVIII. század végétől kezdik feljegyezni az eklézsia híveinek létszámát, nemi és társadalmi jellemzőit:

év	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1797
fő	909	913	920	945	884	907	931	913

Az unitárius hívek 1789-ben feljegyzett létszámának összevetése az 1784-1787-es népszámlálásból⁹ a falura vonatkozó adatokkal, a különbség – 80 háztartásban kb. 230-240 személy – az összlakosság kb. 20%-a – az itt élő más vallásúak hozzávetőleges létszámáról tájékoztat. A más vallásúak nagy többsége a faluban, végig a tárgyalt időszakban, végig görög katolikus volt. A következő néhány évtizedben a XVIII. század közepéig jelentős népességgya-

rapodás mutatkozik, növekszik a lakóházak és az egy telken élő családok száma is:

a népszámlálás éve:	1784-87	1850	növekmény
házak száma	252	393	141
lakások	253	555	302
jogi népesség	1155	1714	559
távol levők	17	14	
idegenek	9	3	
<i>tényleges népesség</i>	<i>1147</i>	<i>1703</i>	<i>556</i>

Az 1850-es népszámlálás az első alkalommal vette számba az erdélyi lakosság nemzetiségi és felekezeti megoszlását. A falura vonatkozó adatokból kitűnik, hogy a többségi unitárius lakosság 1789-1850 közötti gyarapodása messze elmarad a más vallású létszámának növekedésétől:

Év	Unitáriusok	Más vallású
1784-1787	-	246
1789	909	-
1850	1191	523
Növekedés százalékban:	31,0	112,6

A különböző felekezetűek szaporulatában látható jelentős különbséget, véleményünk szerint, két körülmény is magyarázza. Egyrészt, az 1850-es népszámláláskor rögzítették először a faluban élő cigányok (144 fő) és németek (10 fő) létszámát, másrészt a két népszámlálás közötti emberöltőnyi időszakban feltehetően folytatódott a betelepülés (ennek társadalmi hátterét a XIX. század elején a faluhatáron földdel rendelkező külső birtokosok is jelenthették, akik földjeikre jobbágyokat is telepítettek).

1850 után pontosabban nyomonkövethető a település demográfiai és felekezeti viszonyainak alakulása.¹⁰

Nemzetiségi megoszlás

Év	román	magyar	német	egyéb	zsidó	cigány	Össz.
1850	291	1269	10	144	0	144	1714
1920	274	2131	0	31	31	0	2436
1930	444	1646	7	52	14	38	2149
1941	1	2661	0	10	5		2672
1966	74	2113	0	15	0	15	2202
1977	11	1712	0	58	0	58	1781
1992	1	1533	0	0	0	0	1534

Anyanyelvi megoszlás

Év	román	magyar	német	egyéb	zsidó	cigányösszesen	
1880	67	1764	8	82	0	0	1921
1890	0	2041	0	0	0	178	2041
1900	1	2214	2	0	0	0	2217
1910	0	237	2	0	0	0	2381
1930	42	2097	0	10	10		2149
1941	1	2661	0	10	5		2672
1956							2490
1966	70	2117	0	15	15	2202	

Felekezeti megoszlás

	össz.	ortod.	g.kat.	r.kat.	reform.	evang.	unit.
1850	1714	0	431	82	10	0	1191
1880	1921	1	394	85	12	1	1416
1890	2041	0	332	52	8	0	1636
1900	2217	0	363	100	11	9	1715
1910	2381	0	344	101	13	3	1884
1930	2149	1	292	86	25	2	1663
1941	2672	0	30	195	47	1	2351
1992	1534	1	0	194	19	0	1313

A nemzetiségi hovatartozást jelző adatok láthatóan rapszodikus változásait a mindenkori hatalom politikai szándékai alakították. A szakemberek kimutatták a Bach-korszakban végrehajtott népszámlálás magyarellenességét¹¹. Ez a tendencia jónéhány

udvarhelyszéki település esetében is megállapítható. Pl. Homoródkarácsonyfalván, Homoródoklándon, Homoródszentpálon, Homoródújfalun, Homoródvárosfalván, Homoródjánosfalván, Kápolnáson, „Szent Egyházas Oláhfaluban”, Máréfalván¹² a görög katolikus híveket az összeírók – akik között jelen volt minden felekezet lelkésze – teljes létszámban beírták a román nemzetiségűek rovatába. A felekezeti és nemzetiségi hovatartozás hajszalpontos egybeeséséből arra következtetünk, hogy a nemzetiséget az összeírók az említett településeken egyházi nyilvántartások alapján rögzítették, az egyéni opciók kinyilvánítására nem került sor. Másfelől viszont vizsgálatunk színhelyén bizonyítható tény – a XIX. század első felének adóösszeírásaiból és az egyházi anyakönyvek névanyagából –, hogy a görög katolikus hívek nagy többségének családneve román származásra utal. Ugyanakkor közülük egyesek már a XVIII. század végén beolvadtak a többségi társadalomba. Nemcsak nyelvi azonosultak, hanem a társadalmi integrációjuk is olyan mértékű volt, hogy áttértek a többségi unitárius vallásra. A más felekezetűek és a különböző etnikai származású csoportok közötti határok azonban távolról sem bizonyultak olyan élesnek és átjárhatatlannak, hogy pl. a felekezeti hovatartozást teljes mértékben azonosítani lehetett volna a nemzetiséggel. Ezt az állításunkat az asszimiláció társadalmi feltételrendszerének tárgyalásánál reméljük meggyőzően sikerül bizonyítanunk. A fenti megfontolások mellett a vizsgált folyamat rekonstruálásakor a különböző etnikumok számarányának becslésénél a népszámlálások felekezeti adataira is támaszkodunk.

Az 1850-től rendszeresített népszámlálások azt mutatják, hogy a faluban 1850-1910 között 25%-ról 14,4%-ra csökkent a görög katolikus lakosság aránya. Ugyanebben az időszakban a falu 28%-os népességszaporulata mellett az unitáriusok 36,7%-os gyarapodása konstatálható. Ez a különbség részben már a görög katolikusok és házassággal a faluba kerülő más vallásúak felekezetváltásának mértékét jelzi.

Gazdasági környezet

„Az embereknek táplálkozniuk kell, szívós munkával megteremteni túlélésük feltételét, s ezt csak lakóhelyi környezetük figyelembevételével tehetik.... Minden termelőtevékenység az adott környezetnek megfelelő válasz az alapvető biológiai igényre... s a táj az a nyom, amely erről a kulturált túlélési igényről tanúskodik”.¹³

A következőkben röviden összefoglaljuk a település határában található természeti-gazdasági erőforrások és a folytatott termelési mód sajátosságait, amelyek kedvező feltételeket jelentettek – hipotézisünk szerint – a főleg gazdasági indítékú bevándorláshoz a feudalizmus évszázadaiban. A Kishomoród menti falvak közül a múlt századi nyílvántartások szerint Almásnak volt a legkiterjedtebb művelés alatt álló területe (szántó- és kaszálóbirtoka), valamint legelő- és erdőterülete. 1879-ben 2310 hold szántó, 3398 rét és kert, 5664 hold legelő, 7844 hold erdő volt a faluhatáron.¹⁴ Almáson volt a legkiterjedtebb a környékbeli falvak közül a családi gazdaságokra számítható átlagos birtoknagyság (25,63 hold).

A havasokig felnyúló legelőkön, az itt kialakítható erdei, szállásoló gazdálkodás kedvezett az állattenyésztő életformának. A legelőgazdálkodásban hosszú időn keresztül valamiféle etnikus specialitás is nyomkövethető. 1604-ben az elhajtott juhaikért pereskedő almási „juhós emberek” kapcsán összesen 1190 juhról történt említés.¹⁵ Ez a létszám – az akkori családlétszámot is figyelembe véve (1614-ben 93 családot írtak össze a faluban) igen magas – ha összevetjük pl. a 19. századi adóösszeírásokban szereplő 600 fő körüli állománnyal. (Az is feltételezhető, hogy az összeírók elől elrejtették, vagy letagadták a juhállomány reális létszámát). Továbbmenve, a XIX. századi adótabellák adatai alapján megállapítható, hogy a jobbágycsaládok gazdaságaiban átlagosan jóval több juhot tartottak mint a szabad kategóriák (nemesek, lófők, gyalogok és libertinusok) gazdaságaiban. 1818-ban pl. a következő volt a juh és kecskeállomány megoszlása:

	gazd. száma	juh	kecske	gazdaságonként juh	kecske
szabadok	212	399	60	1,8	0,28
jobbágyok	41	221	57	5,4	1,4

Az említett adótáblákon a különböző társadalmi kategóriák családnévanyagát vizsgálva megállapítható, hogy a nevük alapján román eredetűnek tartható családok csaknem kivétel nélkül a jobbágyok. Figyelembe véve a XVIII. század elején kialakuló társadalomszerkezetet, levonható következtetésünk, hogy a pásztorkodó-állattartó román eredetű etnikum kedvező, megtelepedésre alkalmas gazdasági környezetet talált már legkésőbb a XVI-XVII-ik század fordulójától a faluhatáron. A viszonylag nagyszámú aprójószágot tartó gazdálkodásmód ezekben a családokban nemzedékeken keresztül fennmaradt, a környékbeli falvakhoz viszonyítva minden időszakban a legmagasabb volt.¹⁶

Az állattenyésztés kedvező feltételei mellett a kiterjedt erdőségeknek is szerepe volt a birtoktalan betelepülők létfenntartásában. A XVIII. század végétől a hamuzsírkészítés folyamatos tevékenységnek számított. Az egyházi jövedelmek nyilvántartásánál rendszeresen feljegyezték a „hammasoktól” bevételezett járadékokat. Nem találtunk adalékokat arra nézve, hogy ezt a foglalkozást a helyi birtokosok is folytatták volna.

Egy másik, a betelepülést elősegítő tényező, a falun kívül élő, külső birtokosok növekvő száma. 1818-ban 26, 1828-ban 30, 1846-ban 62 külső birtokos volt, a tulajdonukban lévő szántók és kaszálók területe is fokozatosan növekedett: 1846-ban 22,35% szántó és 22,03% kaszáló volt a kezükön.¹⁷ A nagyobb birtokkal rendelkező külső birtokosok földjeikre jobbágyokat is telepítettek, sok esetben román származásúakat. A faluban fennmaradt írásos anyagban a külső birtokosról és telepített jobbágyairól gyakran együtt esik szó (pl. a már említett *Libellus*-ban, 1789-ben „Galambfalvi Sándor József colonnusa Flora János”; „Ugron Pál ur colonnusa Sztojka János”). Azonban a XIX. századra nem koncent-

rálódott nagyobb földbirtok egy tulajdonos kezében, a külbirtokosok nagyrésze a szomszéd falvakban élt, a tehetősebbek, ha nem maguk művelték az almási határon lévő földjeiket egy – két jobbágycsaládot telepítettek ide.

A szabad és jobbágy családok társadalmi helyzetéből következő vagyoni különbségeket a XIX. század elején a szántó és kaszálóbirtok megoszlása a következőképp tükrözte:¹⁸

	gazdaságok száma	(köből)		gazdaságonként	
		szántó	kaszáló	szántó	kaszáló
szabad	212	1049,5	810,25	4,93	3,82
jobbágy	41	162,5	100,75	3,96	2,45

A nem túl jelentős különbségek a két társadalmi réteg (és ezen belül az eltérő etnikai eredetű népesség) életviteli közeledését, életformabeli hasonlóságát jelzik, előrevetítve azt a szociális állapotot, amikor az elkülönülést jelző határok nem a társadalmi rétegződés és a birtokolható anyagi javak mentén, hanem szimbolikus-mentális konstrukcióként élnek majd tovább a XX. század első felében.

Társadalmi körülmények

Az 1614-es lustra alapján¹⁹ a falu társadalmi differenciáltsága a következő volt:

	főember	szabad	jobbágy	zsellér
családok	1	55	34	3

Az említett forrásban a legkülönbözőbb jobbágykategóriákat írták össze: a faluban öt ősjobbágy, tíz konfiskált, tizenegy konfiskálás előtti, három konfiskálás utáni, öt külső jobbágy család volt. A Mihály vajda bejövelele előtti ősjobbágyok, valamint a Báthori Gábor fejedelem idején konfiskáltak és a külső jobbágyok jelenléte a függőségben élő népesség eltérő társadalmi-földrajzi eredetére utal.

A lustra alapján összehasonlítva a szabad státusúak és a jobbágyok, zsellérek létszámát azt tapasztaljuk, hogy a szolgáló népesség aránya a két Homoród mentén jóval magasabb az udvarhelyszéki átlagnál (ez 35,5% a jobbágyoknál, 8,84% a zselléreknél). Így pl. Homoródszentmártonban 41,1%, Gyepesben 60%, Keményfalván 100%, Almáson 39,8%, Karácsonyfalván 66%, Oklándon 56% volt a feudális függőségben élők aránya.

Hangsúlyozva, hogy a társadalmi helyzet és az etnikai eredet két külön kategória, feltételezzük: nem véletlen egybeesés az, hogy azokban a falvakban volt a legtöbb jobbágy a XVII. században, ahol a legtöbb görög katolikust írták össze a XIX. század közepén. Almáson ekkor a román eredetű családnevek közül csak a Boérokot és a Rádulyokat találjuk a szabadok és az unitáriusok között, a más, román eredetre utaló neveket a „colonus” kategóriába veszik nyilvántartásba az összeírók. Természetesen nemcsak ők vannak ekkor már a jobbágyrendűek között, hanem több, ide süllyedt közsékely család is.

Ma már csak töredékesen rekonstruálható az a társadalompszichológiai környezet, amellyel a faluba beköltöző idegen egyén vagy család szembesült. A fennmaradt írásos anyag – egyházi anyakönyvek – kevés közvetlen információt tartalmaznak a különböző etnikai eredetű lakosság hétköznapi együttéléséről és a köztük levő kapcsolatokról. Az unitárius eklézsián a XVIII. század második felétől vezetett *Libellus*-ban néhány utalást találunk a különböző felekezetűek közötti kölcsönösségekre.

Az almási görög katolikusok – ebben az időben nem lévén templomuk még a faluban – az unitárius templomban harangoztattak halottaikért. A harangozásért fizetők neve szintén a román eredetre utal. Az 1810-es püspöki visitatio alkalmával szabályozták az „idegeneknek való” harangozás feltételeit: „... állandoul teendő meghatározás végett, az itteni Sz. Ekklesiával a P. Visitatioval egyetértőleg határozottatott, hogy ez után a más valláson lévő Atyafiak mikor esendő Halottyaik felett harangoztatni kívánnak, minden Harangozásért husz krajzcárokat fizetni tartoznak, és

különben semminémü tekintetből senkinek a Harangozás meg ne engedtessek ...”²⁰

Az egyháznak, mint gazdasági intézménynek is szerepe volt a falu mindennapi életében. Így pl. pénzt kölcsönzött a rászorulóknak. Az adósok között rendszeresen szerepeltek olyan román származású családok is amelyek nem voltak unitárius vallásúak. A XVIII. század végén épült új unitárius templomban a más valláson lévőknek is ülőhelyet jelöltek ki.

A házasságkötés első feltétele – ezt sose mulasztották el feljegyezni az egyházi anyakönyvvezetők –, hogy a házassági szándékot az egyházi emberek előtt bejelentő fiatalok „vallást tesznek”, arra nézve hogy a „házassági szövetségek önkéntes s eröltetés nélkül való”. Különböző felekezetű házasságra lépők esetében a mindkét felet kielégítő eljárás az volt, ha „háromszor mindkét hitvallású felekezet gyűlésébe isteni tisztelet alkalmával ki hirdették és semmi akadály elő nem állván” megköthető volt a házasság.²¹

A felekezetváltás feltételeit csak az unitárius hitre áttérők esetében ismerjük az anyakönyvi bejegyzések alapján. A házasságkötéskor más vallású, de „mostan unitariava let” hívek a felekezetváltást „az uri szent vacsora vétel” rituális aktusával pecsételték meg.

1891-94 között az unitárius pap 5 esetben kereszteli más vallású – köztük görög katolikus – szülők gyermekeit, majd átíratot küld „anyakönyvelés végett” az érintett lelkeszi hivataloknak.

A fentiek alapján a tévedés kockázata nélkül elmondható, hogy a többségi felekezet *elhatárolta magát a kisebbségtől, de nem volt ellenséges*: teret engedett a mindennap életben a kölcsönösségeknek úgy intézményes síkon, mint a személyközi kapcsolatok szférájában.

Az anyakönyvi bejegyzésekből a hosszabb időintervallumokat átfogó vizsgálattal is kimutatható néhány tendencia a kölcsönösségek területén. Így pl. a felekezetileg vegyes családokban az utódok valláskövetését megvizsgálva azt mondhatjuk, hogy a két etnikum közötti cserefolyamatok következményeként, változtak a kulturális

réteghatárok. De ezt megelőzően át kell tekinteni, a görög katolikus egyházi életre vonatkozó adalékokat.

A két Homoród menti görög katolikus híveket összefogó abásfalvi anyaegyház belső életéről a XIX. századból kevés adatot ismerünk. A csíkszeredai levéltárban csak az 1886-87 valamint 1891, 1893 évekből maradtak fenn a keresztelési, eszketési és halálozási anyakönyvi bejegyzések. 1887-ben román nyelvű volt az anyakönyvvezetés, más években magyar.

A születési és eszketési bejegyzések közötti jelentékeny számbeli eltérések, valamint a törvénytelen házasságokban született gyermekek viszonylag magas száma arra utal, hogy ebben az időben még sokan éltek együtt egyházi áldás nélkül. Például az 1886-87-ben megkeresztelt 16 görög katolikus gyermekből öt törvénytelen születésű volt. 1887, 1891, 1893 években viszont a faluból évente csak 2-2 házasságot kötöttek a görög katolikus lelkész előtt. Az említett 16 gyermek szülei a következő társadalmi kategóriákba tartoztak: kilenc birtokos, három napszámos, két kalányos, egy kovács, egy pásztor. 1887-ben elhalálozott 12 görög katolikus, közülük nyolc pásztor, két napszámos, egy kovács, egy kalányos, ez utóbbi kettő foglalkozásából ítélve –, több mint valószínű, cigány etnikumú volt.

Az abásfalvi anyaegyházhoz tartozó, több faluban szétszórtan élő görög katolikusok saját településeiken temetkeztek. Az egyházi szertartást Almáson, vasárnaponként a híveit látogató lelkész két tekintélyesebb lakóházban, magyar nyelven végezte, amíg az 1910-es évek elején a görög katolikusok – a helyi unitáriusok és római katolikusok önkéntes segítségével – templomot nem építettek maguknak a faluban. Több évtizeden keresztül Boér István volt az abásfalvi anyaegyház lelkésze. Alakja a még élő legidősebb volt görög katolikusok emlékezetében is él.²² Az abásfalvi anyaegyház a fogarasi egyházmegyéhez tartozott.

Más források hiányában a XIX. század végéig az unitárius és görög katolikus egymás mellett élésről a fennebb említettek mellett csak az 1830-1892 között vezetett unitárius egyházi anyakönyvek

kutatására szorítkozhattunk²³. Ebben a felekezeti vegyes házasságkötések számának időbeni alakulását vizsgáltuk.

Az alábbi táblázat a házasságok felekezeti megoszlását foglalja össze 1830-1892 között:

összes	a házasságot kötők vallása			
	házass. un. és un.	un. és gör.k.	un. és róm.k	un. és ref.
857	814	13	20	10
100%	95%	1,51%	2,33%	1.16%

Szembetűnő a vallásilag endogám házasságok magas aránya. Ezek az adatok nemcsak a felekezeti zártságot, hanem a mobilitáshiányt, a társadalomszerkezeti merevséget, a regionális elszigeteltséget is jelzik.

Az egyházi anyakönyvek adatainak feldolgozásánál hibaforrást jelentett az a tény, hogy minden egyes alkalommal nem jegyezték fel pontosan a házasulandók vallását²⁴. Az állami anyakönyvvitel bevezetése utáni időszakra vonatkozóan (a faluban 1895 okt. 1-től kezdődően) pontosabb kép rajzolható a vegyes felekezetű házasságok számának alakulásáról.

A továbbiakban főleg a falu görög katolikusainak felekezeti mobilitására figyelünk. A felekezeti vegyes házasságokat az alábbiakban mint a többségi társadalomba való integrálódás mértékét jelző társadalmi kapcsolatot értelmezzük.

A házasságok felekezeti megoszlása 1895-1920 között²⁵:

Összes	un. és un.	un. és gör.k.	gör.k. gör.k.	un. és róm.k.	un. és gör.k.és ref.	gör.k.és róm.k.
596	457	42	28	20	20	7
100%	76,6%	7,0%	4,7%	3,35%	3,35%	1.17%

Az 1895-1920 közötti időszakban kötött házasságokban, a felekezeti hovatartozást mint párválasztási kritériumot vizsgáltuk.

A görög katolikusok megközelítően egyenlő arányban (56:49) választottak házastársat felekezeten belül illetve felekezeten kívül. Következésképp a jelzett időszakban egyik felekezet esetében sem

beszélhetünk a korábbi időszakra jellemző merev felekezeti zárt-ságról, éles csoporthatárokról a felekezeti hovatartozás mentén.²⁶

A továbbiakban a fentebb felvetett problémakör árnyalására felekezetiileg vegyes házasságokban született gyermekek vallási hovatartozását vizsgáljuk arra a problémára is keresve a választ, hogy a helyi többségi egyház milyen asszimilációs környezetet jelentett a kisebbségben lévő görög katolikusok számára. Általáno-san érvényes magatartásmodellként körvonalazódott, hogy a felekezetiileg tiszta (görög katolikus vagy más vallású) házasságokban a gyermekek minden esetben a szülők vallását követték. Ahol a szülők különböző vallásfelekezetek hívei voltak és házasság után megtartották eredeti vallásukat, ott a családon belül a személyközi viszonyulásokban húzódtak a felekezeti határvonalak. 1895-1920 között a vizsgált településen összesen 169 gyermek született felekezetiileg vegyes házasságban. Megvizsgáltuk, hogy az utódok – természetesen a szülők által eldöntött – valláskövetését befolyásolta-e, hogy a szülők a helyi társadalom „felekezeti térképén” a többségi vagy kisebbségi valláshoz tartoztak.

A fiúgyermekek felekezeti hovatartozása a következő képet mutatja:²⁷ vegyes házasságokban 86 fiú született, ebből az apa vallását 73-an (84,9%), az anya vallását 13-an (15,1%) örökölték. A valláskövetés megoszlása a fenti szempontok szerint a következő volt:

- az apa többségi vallású	29 esetben;
- az apa kisebbségi vallású	44 esetben;
- az anya többségi vallású	6 esetben;
- az anya kisebbségi vallású	7 esetben.

Ugyanezen időhatárok között 83 leánygyermek született vegyes felekezeti családban – az anya vallását 77-en, azaz 92,8% örökölte.

Az összes esetben a valláskövetés a következő:

- az anya többségi vallású	43 esetben;
- az anya kisebbségi vallású	34 esetben;
- az apa többségi vallású	1 esetben;
- az apa kisebbségi vallású	5 esetben.

A fenti adatokból nyilvánvaló, hogy a felekezetiileg vegyes házasságokban az esetek döntő többségében az *utódok az azonos nemű szülő vallását örökölték*. Valószínű, hogy ebben a magatartásmódban világosan rögzített informális társadalmi szabályozás érvényesült. Nem mutatható ki tehát egyik felekezet dominanciája se a valláskövetésben. A vegyes házasságban élők nemcsak megtarthatták vallásukat, de át is örökíthették utódaikra. Ez nem azt jelenti, hogy minden esetben megtartották a különböző felekezeti házaspárok a vallásukat: átállásokra is találunk példákat, különösen a századforduló után. A valláskövetési szokásokból következett az is, hogy hosszabb időhatárok között nem mutatható ki jelentős változás a görög katolikus felekezeti lakosság létszámában. (Más volt a helyzet a két világháború között, amikor a felekezetválasztás a politikai befolyásolás tárgya lett).

A vallási élet mellett az iskola a helyi társadalom másik formális intézménye, amelynek falai között a különböző etnikumok tagjai találkozhattak. A XIX. század végéig egyházi keretek között működő intézményben az oktatás nyelve – a latin kiszorulása után – a magyar volt. A volt görög katolikus emlékezők szerint számukra a századforduló körül az iskolai oktatást heti egyszeri alkalommal kiegészítő egyházi oktatás nyelve is magyar volt, sőt a görög katolikus lelkész híveinek a magyar identitástudatot közvetítette.

A falusi iskola a vizsgált időszakban még nem volt – néhány ritka kivételtől eltekintve – a társadalmi felemelkedés eszköze. Néhány elemi elvégzése után, különösen az év nagy részében erdei életmódot folytató családok gyermekei maradoztak el fokozatosan a tanításról.

Személyes emlékezések

A mindenkorai társadalmi valóság a társadalom szereplőinek interakcióiban konstruálódik. Az alábbi emlékezések az egykori a származási és felekezeti különbségeket jelző tudati határok lecsapódásai. Az elkülönülés örökölt, hagyományos formáit átszövő spontán kölcsönösségeket az együttélésben a két világháború kö-

zötti külső, politikai indíttatású beavatkozás, új tartalmakkal töl-
tötte meg. Ekkor „a román egyházi és állami kimutatások a görög
katolikus magyarok létezését egyáltalán nem ismerték el... A
román görög katolikus egyház a nacionalizmus úttörőjének bizo-
nyult...”²⁸ vizsgálatunk színhelyén is: névelemzés alapján erősza-
kos térítésekkel, a korábbi időkben – családi, személyközi kötelé-
kekben született egyéni döntések következtében – unitárius hitre
tért híveket visszatérítették a görög katolikus vallásra. A karhatal-
mi segédlettel, fenyegetésekkel, illetve kecsegtető társadalmi elő-
nyökkel megtámogatott felekezeti váltás²⁹ eredményeképp
megnövekedett a görög katolikus hívek létszáma: így pl. Almáson
1913-1929 között 344-ről 672-re, Abásfalván ugyanebben az idő-
szakban 46-ról 76-ra emelkedett.³⁰

A felekezeti és származási különbségek hangsúlyozottan hierar-
chikus értelmezése a politikai indítékú befolyásolás következmé-
nyeként, a szembenállás mechanizmusainak felerősödését, az
agresszívítás fokozódását, a kirekesztés gesztusainak eluralkodá-
sát jelentette a mindennapi kapcsolattartásban.

*„Mű otthon a faluba görög katolikusok vótunk, mármint apámék,
de hát nem tudtak, apám nem tudott egy szót sem románul, az ő apja
sem tudott románul, de a nevünk ilyen vót. A szomszédságon csak
mű, a nagybácsink s a Flóra család vót görög katolikus, s még vót egy
az utcában Csiki Mihály, azok es olyan vallásúak vótak. Na, de ott
nem vót különbség, ezök csak olyan románok vótak, hogy nem tudott
senki egy szót sem románul. A vallás különbözött. A katolikus pap
jött fel örökké Karácsonyfalváról nekünk hittant tartani. Azelőtt vót
egy vén pap, de magyar embör vót, görög katolikus pap vót, születésileg
magyar vót, az sem tudott románul, az öreg vót s meghalt, osztán
többet nem vót más, a katolikus pap jött fel s az tartott istentiszteletöt.*

*Az megvót a szomszédok között, hogy Karácsony egyszerre vót, de
Húsvét nem egyszerre vót, az unitáriusoknak hamarább vót egy héttel,
s azok örökké küldtek kalácsot az ök Húsvétjokkor, s anyám es igen,
mikor a miénk vót. De mű es süttünk mikor az unitáriusok tartották*

a Húsvétot, mert sokan vótunk gyermekök, nagy család vót, s a gyermekök milyen...

Nem vót soha semmi nézeteltérés, apámnak olyan jó kollégái s komái vótak, szerették apámat erősen, alkalmas embör vót... Ott ahol laknak a testvérömék, mellettök lakott Csiki Mihály bácsi, s ott lakott egy vén-vén embör, már csak kicsi gyermek koromtól emlékszöm, ennek a román vallásúaknak, a görög katolikusoknak vót a mestöre, úgy mondták az oláh mestör, annak a felesége es rokona vót az én anyámnak, az oláh mestörné, de hát azok es magyarok vótak, met nem tudtak egy szót sem románul... én úgy mondom, ahogy van, azt mondták (a faluban), hogy mü románok vagyunk ugye, de nem tudtunk egy szót se románul... akkor nem vót soha különbség, nem vót veszekedés, vallási dologba, vagy csúfolódás sohasem, senkivel az utcába, de a faluba sem, mert akkor nem vótak olyanok az embörök. Nem tettek különbségöt, nem egyáltalán!"³¹

„A pap Abásfalváról járt átal, amíg élt, azt mondta magyar görög katolikusok vagyunk, mondta a hittan órán a gyermeköknek. Így mondta ő, Boér István vót a neve, vasárnaponként jövégetött ide, amíg templom nem vót azt mondta bácsim, hogy itt tartották a háznál az istentiszteletöt. Na, de osztán ő meghalt, s jött az új világ, hogy románok lettünk a tizennégyes háború után. Akkor jött vót ide Teodorán pap, egyszer elment, itthagyt, mert Dicsőszentmárton mellett egy faluban, úgy hívták Sütötélke – ő odavaló vót – s ott kihalt a pap s vót az egyháznak, ő úgy akarta, hogy kaparintsa meg ott a szülőfalujába. Osztán nem sikerült, mást tettek oda, nem tudta azt a posztot elfoglalni, s akkor visszajött – közbe jött vót ide egy más pap, de addig kérvényozte magát, hogy visszatették – s osztán akkor fogott neki az új templom építésének. A régit elbontották s az újat a helyibe kezdték építeni, a pénz az államtól vót, de vót segítség es mert a lövétei népek es jöttek követ hordani, s közmunka es vót, kötelező közmunka mindenkinek, az unitáriusoknak es. A régi templom nem vót kicsike, ott elfértek a görög katolikusok jól, azt nem kellett vóna elbontani, nem lett vóna annyi bosszuság.... Osztán negyvenbe jött a magyar világ, münköt es odahívtak az unitárius egyházhoz, azt mondta a

pap, hogy előbb át kell állni unitáriusnak s azután mehet más vallásra aki akar. Én azt mondtam, hogy a római katolikus vallást gyakoroltam, odajártam a római katolikusokhoz, miután a vén pap Boér István elhalt vót, s mondtam állok vissza a római katolikus vallásra, mert azt tanóltuk. Osztán apósom utánam római katolikusnak maradt, a többiek maradtak az unitárius valláson. Csak annyi vót a különbség, hogy a római katolikus mondta a Szentmisét latinul s a görög katolikus magyarul”.³²

„Mielőtt Teoderán lett vóna a pap, azelőtt vót egy vén pap, Boér István vót a neve. Mikor azt az első kicsi templomot megépítötték, akkor jött vasárnaponként, szekérrel hozatta magát s vitette haza... Mikor én megnősültem huszonhétbe, akkor nekünk békét hagytak, hogy menjünk amerre akarunk... anyám unitárius vót, apám már akkor nem élt, én unitárius leánt vettem el s én es unitáriusnak állottam... osztán engömöt téröngettek vissza. Teodorán pap az csak az urakkal tárgyalt, a cerán embörrel nem foglalkozott, ő már mindenkiből románt akart csinálni, pedig románul senki nem tudott a faluba csak a cigányok közül vajegy. Szedték ki mindenkinek a származását, s ha valamelyik ága román vót akkor állítani akarták oda a görög katolikusokhoz.

Harmincöttől a községi irodán vótam mint pénztárnok. Egy hónapi gyakorlatot csináltunk, egy hónapot vótunk Oklándon az iskolába, tanítottak ilyen községi ügyekre, a községvezetés dolgaira. S akkor amikor végeztünk csináltak egy bált, s akkor román viseletbe ötöztettek, bocskorba s hosszú ingbe, de én nem vettem fel... Én nem vállaltam az egyháznál soha semmiféle hivatalt. Ez a második nagy templom vót, sok pénzt beléraktak, úgy lehet két esztendő alatt épült fel, már lehetett benne szertatást tartani annyira vót, még a vértanuk es ki vótak benne téve. Az építés az mindenféleképpen ment, segétött az állam, a község, még a lövéteiek es. Osztán negyvenbe nekimentek s lebontották. De a hasznót nem tették az államnak, hanem elhordták, zsebetették, abban sokminden vót... A bontásnál nem vótam ott, nem es mentem arrafelé sohasem. Én azt sohase hallottam azelőtt, hogy ellentét lett vóna a nép között a vallás miatt, mindenki barát vót a

másikkal. De osztán meglett az ellentét.. Az a templom ha megmaradt vóna, eddig ügyes tönkrement vóna. Nem lett vóna híve, aki fenntartsa. Itt míg Teodorán nem csinálta a valláskülönbségöt addig nem vót baj. Hát ha ő itt maradt vóna, s a helyzet olyan lett vóna, itt lett vóna románság elég. A román egyháznak vót valamennyi birtoka es, de hát a szegény embör szegény embör vót akkor es”.³³

Összefoglalás

A feudalizmus évszázadaiban a faluba beköltöző román családok a többségi magyar környezetben a hosszú együttélés folyamatában integrálódtak a helyi társadalomba. A nyelvváltás és az életformabeli azonosulás, a teljes beilleszkedés, egy akkulturációs folyamat állomásait jelentették, ennek során a szembenállás, elhatárolódás mechanizmusai a nyilvános társadalmi kapcsolatrendszerben fokozatosan teret veszítettek az integráló mechanizmusokkal szemben. A társadalmi együttélésben, életmódbeli egységesülésben, vagyoni különbségek csökkenésében megnyilvánuló spontán – lefolyásában hosszas, konfliktusmentes – asszimiláció a helyi gazdasági-társadalmi tényezők összhatásának eredménye volt. A többség formális társadalmi szerveződései (egyház, iskola) integráló intézményekként is működtek, a beolvadásban a magyarok számbeli fölénye döntő tényező volt. Véleményünk szerint a lokális feltételrendszer tényezőinek kizárólagos hatása az asszimilációban egyértelmű, nem létezett, illetve nincsenek nyomai az erőszakos asszimilálásnak.

Századunk tízes éveire az etnikai származástudatot a felekezeti különállás őrizte meg. A görög katolikus vallásnak és a hozzá kapcsolódó kulturális hagyománynak fontos szerepe volt a román eredetű családok önmeghatározásában, szimbolikus összetartozástudatában. Elkülönbözőződésük a többségi magyaroktól az említett időszakban a vallási kulturális formák gyakorlására, és a másoktól való különbségtételre épülő kollektív azonosságtudatra korlátozódott. Az elkülönülés nem etnikai, hanem szociális határok mentén történt. Ezeket a határokat a két világháború közötti politikai

beavatkozás aktivizálta, és próbált – sikertelenül – visszafordítani egy már befejezett asszimilációs folyamatot, konfliktusokkal, agresszivitással, feszültségekkel terhelve a helyi mikrotársadalmi kapcsolatrendszerrel.

Jegyzetek

1. Friedrich Heckmann: *Etnicitás, modern nemzetállam és etnikai kisebbségek*. In: Regio 1992. 1.sz. 18.
2. Jakab Elek–Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*. Bp., 1901. 479.
3. Jakab–Szádeczky: i.m. 479.
4. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest. 1868. I. 15-17.
5. Oláh Sándor: *Magyar görög katolikus „románok”*. In: Regio. 1993. 2. sz.
6. Mivel az itt említett jelenségeket részletesen bemutattuk az idézett írásunkban, e dolgozatban nem térünk ki a két világháború közötti eseményekre.
7. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. B., 1978. II. 1054.
8. Hermann Gusztáv Mihály: *Kishomoródmente*. Kézirat. 1993. 17.
9. Az első magyarországi népszámlálás. 1784-1787. Budapest 1960.
10. A falura vonatkozó demográfiai adatokért Varga E. Árpádnak mondunk köszönetet.
11. *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*. Bev. és összeáll. Dávid Zoltán. 2. jav kiad. Bp., 1994. 16.
12. Uo. 138-140.
13. Georges Duby–Guy Lardreau: *Párbeszéd a történelemről*. Bp., 1993. 25.
14. Zepezáni Jenő: *A Kishomoród mente gazdaságtörténeti vázlata*. Kézirat. 1993. 12.
15. Hermann: i.m. 30.
16. Zepezáni: i.m.15.
17. Hermann: i.m. 34.
18. Hermann: i.m. 34.
19. Imreh István–Pataki József: *A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején*. In: Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei. B., 1979. 180.
20. A homoródalmási Unitárius Eklézsia LIBELLUS-a. Unitárius Egyházközség Lvt. Homoródalmás.
21. Esketési anyakönyv 1860. Csíkszeredai Állami Levéltár. Fond 47. 2 sz.
22. Először 1877-ben találkozunk a nevével, tanuként szerepel egy unitárius férfi és egy görög katolikus nő esketésén az almási unitárius parókián. A helyi szóbeli hagyományban fennmaradt, hogy vasárnaponként szekéren a faluba érkező görög katolikus lelkész fogatával az unitárius parókia

udvarára „állott be” lovait pihentetni. (Bencző Dénes – sz. 1929 – homoródalmási unitárius lelkész szóbeli közlése.) Ezeket az apró epizódokat jelzésértékűnek tartjuk a két egyház közötti viszony természetére vonatkoztatva.

23. Keresztelő anyakönyv. Esketési anyakönyv. Halottas anyakönyv. Csík-szeredai Állami Levéltár. Fond 47.
24. Becsléseink szerint az 1830-1892 közötti időszakra vonatkoztatva ez a hibalehetőség kb. 3-5%-ra tehető.
25. Házassági anyakönyv 1895-1920. A Homoródalmási Polgármesteri Hivatal Irattárában.
26. Nem tartozik szorosan a témánkhoz, de megemlítjük, hogy ugyanebben az időszakban a vizsgált településen élő néhány zsidó család teljes felekezeti zárttságban élt. A házasság előtt álló fiatalok olykor nagyon távoli vidékeken kerestek élettársat.
27. Születési anyakönyv 1895-1920. A Homoródalmási Polgármesteri Hivatal Irattárában.
28. Dr. Pirigy István: *A görögkatolikus magyarság története*. Bp., 1991.
29. Oláh: i.m. 112.
30. Pirigy: i.m. 66.
31. Sándor Mihályné, sz. Vaszi Róza (1903-1997). Homoródalmás.
32. Vaszi István sz.1905. Homoródalmás.
33. Vaszi Miklós sz. 1905. Homoródalmás.